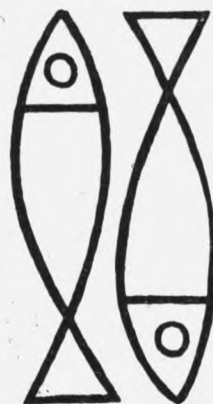

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Ja, dat gaan we doen?

**Gij hebt gehoord, dat er gezegd is:
Gij zult uw naaste liefhebben en uw
vijand zult gij haten. Maar Ik zeg u:
Hebt uw vijanden lief...**

Matth. 5 : 43-48.

Nee, van God hadden de Joden het niet gehoord. Ze hadden het van de Schriftgeleerden en de Farizeeën gehoord: "Gij zult uw naaste liefhebben en uw vijand zult gij haten."

De Here God had tegen zijn kinderen gezegd: "Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf" (Lev. 19 : 18). Je moet zoveel overhebben voor je naaste, als je overhebt voor jezelf. Wat gij wilt dat u geschiedt, doe dat ook aan een ander.

Maar dat zinde de schriftgeleerden niet. Dat vonden ze veel te lastig. Zoveel hadden ze niet over voor hun naaste.

En wat deden die slimme broeders toen? Ze paktten een rood potlood en haalden vlug een streep door de woordjes "als uzelf"! Toen waren ze er af! Van God. En van hun naaste.

Want toen stond er — in hun bijbel! — alleen nog maar heel magertjes: "Gij zult uw naaste liefhebben". Uw naaste, begrijpt u, en verder niemand. Niemand méér dan uw naaste. Alléén maar uw naaste. En wie m'n naaste niet is, die hoeft ik ook niet lief te hebben.

Ja, en in dit klimaat kon natuurlijk de vraag opkomen van de schriftgeleerde uit Lukas 10: "Maar wie is dan mijn naaste?" Wie hoort daarbij? En wie valt er net niet meer onder? De schriftgeleerden hadden in de bijbel doorgehaald wat niet verlangd werd; nu konden ze ook in de praktijk doorhalen wie niet verlangd werd.

Weet u, wie je volgens de schriftgeleerden best mocht uitsluiten van je liefde?

De heidenen bijvoorbeeld. En de Samaritanen. En de vreemdelingen die in Israël woonden. Dat waren toch maar onbesnedenen: die hoorden er niet bij. Dat waren je naasten niet: die hoefde je niet lief te hebben. Dat waren de vijanden van Gods volk: die mocht je gerust haten.

Och, en toen ze een keer aan het doorstrepen waren, zetten de schriftgeleerden het mes ook maar in het volk des Heren zelf. Mattheüs vertelt:

"En het geschiedde, toen Jezus in het huis aanlag, zie, vele tollenaars en zondaars kwamen en lagen mede aan met Hem en zijn discipelen. En toen de Farizeeën dit zagen, zeiden zij tot zijn discipelen: Waarom eet uw meester met de tollenaars en zondaars?"

De tollenaars, de zondaars en de schare die de wet niet kent — die hoorden er eigenlijk ook niet bij. Dat waren je naasten ook niet: die hoefde je ook niet lief te hebben.

Maar wat bleef er dan nog over, volgens de schriftgeleerden? Wie waren je naasten dan wél?

Wel, schriftgeleerden en Farizeeën natuurlijk! Mensen, die net zo dachten en handelden

als zij. Mensen, die de wet op precies dezelfde manier uitlegden als zij; en die óók op de hoeken van de straat lange gebeden deden om door de mensen gezien te worden. De mensen, die het met hen ééns waren. De mensen van het eigen kringetje en het eigen groepje.

Die moest je liefhebben. Want die hoorden erbij. Dat waren je naasten.

Van de Farizeeën is bekend, dat zij met het woord "naaste" niet meer bedoelden: de mens die náást je zit. Zelfs niet meer: de mens die naast je zit in de kerk, je volksgenoot, je broeder. Maar de Farizeeën bedoelden met het woord "naaste": je makker, je sectegenoot, je vriendje.

De schriftgeleerden beperkten hun liefde tot hun sectegenoten. Voor de "rèst" hadden ze alleen maar afschuw en verachting. Iemand die niet bij hun partijtje hoorde, die mocht je gerust achteruit zetten, verachten, haten.

Kijk, en midden in dat klimaat klinkt nu het woord van de Here Jezus: "Maar Ik zeg u: hebt uw vijanden lief en bidt voor wie u vervolgen."

En nu begrijpt u ook wel: als de Here Jezus dit zegt, dan bedoelt Hij met die "vijanden" niet alleen maar Russen en Chinezen, een lastige baas en een onsympathieke buurvrouw. Dan bedoelt de Here Jezus ook niet alleen de heidenen en de buitenkerkelijken. Maar dan bedoelt Hij in de allereerste plaats: uw broeder en uw zuster in de kerk. De broeder en de zuster, die náást u zit, en waar u het helemaal niet mee eens bent, die een heel andere krant lezen dan u, en die hun kinderen naar een heel andere school sturen misschien.

Die "vijanden", zo heel dichtbij, dichterbij kan het niet, en daarom is het ook zo ontzaggelijk moeilijk: die vijanden zult u liefhebben, zegt Christus.

Liefhebben op de lange afstand — dat is erg makkelijk.

Dat doen Rusland en Amerika ook. Daarom sturen ze elkaar zulke ontroerende kerstboodschappen. Maar als 't ze beter uitkomt, dan sturen ze geen kerstpakket, maar een kerstrakket.

Liefhebben vlakbij, je bróeder liefhebben wiens fouten je zo heel goed kent — dat is veel moeilijker. Gij zult vlakbij-liefhebben, zegt de Here Jezus. Gij zult uw vijand liefhebben, ook als die vijand uw naaste is. Gij zult uw nááste liefhebben, ook als die naaste uw vijand is.

En dan noemt de Here Jezus twee dingen, waarin dat liefhebben bestaat: bidden (vers 44) en gróeten (vers 47).

Bidden — dat betekent, dat je Gods barmhartigheid afsmeekt over het leven van je vijand. Net zoals de Here Jezus gedaan heeft: "Here, vergeef het hun, want ze weten niet wat ze doen". En net zoals Stefanus gedaan heeft: "Here, reken hun deze zonde niet toe!"

En groeten — dat betekent niet maar, dat je de ander vriendelijk "Goeie morgen" toe-

wenst, als je hem tegen komt op straat. Maar als een Israëliet een ander groette, dan zei hij: "Sjaloom!" Vrède, betekent dat. Man, ik hoop dat het je góéd gaat. Net zoals de Here Jezus heeft gedaan, toen Hij naar zijn Vader ging: "Vrede laat Ik u, mijn vrede geef Ik u!" Net zoals Paulus dat doet in zijn brieven: "Genade zij u en vrede..."

Dat beveelt de Here Jezus ons. Het góéde zoeken voor uw vijand, tegenover de Here en tegenover hemzelf. Bidden en groeten.

"Ja maar", zegt er nu iemand, "hij haalt me het bloed onder de nagels vandaan! Als hij nu eens dingen van me zegt, die helemaal niet waar zijn of die ik helemaal zo niet bedoeld heb! Als hij me nu eens onrechtvaardig en onbroederlijk behandelt! Hij spreekt kwaad van me en hij schrijft me een lelijke brief!"

Nu? Wat moeten we dan doen, volgens de Here Jezus? Moeten we dan ook gaan roddelen? En een kwaad artikel terug schrijven? Zegt de Here Jezus dat?

Welnee! Dan gaat u nu juist precies het tegenovergestelde doen, zegt Christus. Hij vervloekt u? Dan gaat u hem zegenen. Hij vervolgt u? Dan gaat u voor hem bidden!

Want die man, die vijand van u, is in grote nood. Begrijp dat dan toch: dat heeft hij zelf niet door. Maar hij vervolgt zijn bróeder. Hij gaat er áán, als hij zo doorgaat.

En daarom houdt u hem vast. "Here, vergeef het hem, want hij weet niet wat hij doet. Here, reken hem deze zonde niet toe."

Dat is christelijk. Zó heeft Christus het gedaan — met mensen..., die Hem aan het kruishout sloegen.

"Ja maar", zegt een ander, "als het nu gaat om de zaak des Heren en om het recht des Heren? Waar komen we terecht, als het werkelijk zó zou moeten? We mogen de zonde van de ander toch niet goed praten?"

Nee, dat mogen we niet. Maar het gaat hier niet over zijn zonde, maar het gaat hier over mijn hóuding! En weet u, wat ik moet doen? Bidden voor die man, en hem zegenen!

Dat is helemaal geen kwestie van slapheid en lafheid. Maar dat is nu net precies het navolgen van Christus. Christus, die ook de armste broeder en de grootste zondaar liefheeft. Wie de Here Jezus navolgt, zóékt niet met een lantaarntje in het leven van zijn broeder: "Wat zou hij nu weer voor verkeerd gezegd of gedaan hebben?" Wie de Here Jezus navolgt, gaat een heel andere vraag stellen, een heel nieuwe vraag, déze vraag: "Wat kan ik doen, wat móét ik doen om ervoor te zorgen, dat de Here Jezus niet vergeefs voor deze mijn broeder gestorven is?"

Dáár gaat het om.

Hoe kan ik mijn broeder in het leven houden? Hoe kan ik hem winnen voor Christus?

Welnu, zegt de Here Jezus, gróét hem dan maar, en bid maar voor hem. Of het resultaat heeft, is Gods zaak. Maar dan leeft u tenminste als een kind van uw vader, die in de hemelen is. Dan heeft u een aardje naar uw hemelse Vader.

Wie een aard heeft naar zijn hemelse Vader, die zégent niet alleen de mensen van zijn

eigen groepje, maar die bidt voor àl zijn broeders.

Want de Here laat het ook regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. De Here laat ook zijn zoon opgaan over bozen en goeden. God geeft allen een volkomen gelijke behandeling. God zet niet achteruit, God veracht niemand.

Dat kan je soms zomaar opeens aangrijpen: dat God de aardappels in de tuin van je broeder die je helemaal niet ligt, óók laat groeien. En dan heeft u misschien duizend-en-één bezwaren tegen uw dominee, maar dan zegt u plotseling stomverbaasd: "En de bloemetjes in de pastorietuin doen het ook goed van 't zomer! Hoe komt dat toch? Dat moet de Here wel gedaan hebben, die zelfs met onze dominee nog geen afgesneden zaak heeft gemaakt!"

Kijk dan, kijk dan toch: Gods zoon schijnt maar en Gods regen ruist maar neer. Over vrijgemaakten en over communisten. Over mijn broeder en zelfs over mij.

God heeft nog geduld met iedereen. Zolang moet ook ik geduld hebben met iedereen.

Gij dan zult volmaakt zijn, zegt de Here

Jezus, gelijk uw hemelse Vader volmaakt is.

God is volmaakt, consequent in zijn liefde. Zó consequent, dat Hij zijn eigen Zoon naar deze wereld heeft gestuurd. Ze wilden Hem niet en ze mochten Hem niet. En Hij kwam tòch!

Zó consequent zult ú nu ook zijn, zegt Christus. Als ze u niet willen, als ze u niet mogen, tòch komen! Toch naar uw broeder toegaan, hem winnen voor Christus, hem zegenen en voor hem bidden: "Here, vergeef het hem, want hij weet niet wat hij doet!"

Zullen we dàt nu eens gaan doen?

Zondag, in de kerk? En maandag, thuis? E woensdag, als we elkaar tegen komen op de schooldag? Ja, al de dagen van ons leven?

Ja, dát gaan we doen. Wij allemaal. Wij samen. We gaan elkaar aankijken, de één de ànder, en we gaan zingen, ik voor u en u voor mij:

"Dat 's Heren zegen op u daal',
zijn gunst uit Sion u bestraal'.
Hij schiep 't helal,
— Hij geeft de régen en de zòn —
zijn naam ter eer:
looft, looft dan aller heren Heer!"

Buitenpost.

J. H. Veefkind.

Van de overheid en de wet Gods¹⁾

I.

1. Ter inleiding.

Wanneer ik vanavond tot U mag spreken over de overheid en de Wet Gods dan moge ik beginnen met een enkele opmerking vooraf.

In een berichtje in het Geref. Gezinsblad waarin een vergadering van het G.P.V. werd aangekondigd, waar de heer P. Jongeling zou spreken i.v.m. de komende raadsverkiezingen werd gesproken van groeiende principiële tegenstellingen tussen de Gereformeerde kiezers en het G.P.V. Daar geloof ik niets van. Als men spreekt van PRINCIPIËLE tegenstellingen dan bedoelt men toch dat er tegenstellingen zijn in de principes, de beginselen, de uitgangspunten. Men begint dan ergens anders: de een begint hier, de ander daar. Ik ontken dat voor wat de Gereformeerde kiezers betreft: voor ons wat de uitgangspunt het Woord Gods de Heilige Schrift. En daarbij is het ook onder ons een vaststaand feit dat in onze gereformeerde belijdenisgeschriften de waarheid van Gods Woord op goede wijze wordt beschreven, geleerd. Wat hun onderlinge verhouding betreft stellen wij daarbij dat de belijdenis der kerk staat onder de Schrift. Nooit zal er kritiek op de Schrift kunnen vallen vanuit de belijdenis, de omgekeerde mogelijkheid houden Gereformeerde mensen altijd open.

Daarover valt geen verschil.

Ook niet over dat andere dat we met heel ons hart en leven aan de Schrift onderworpen zijn en dat we ook de belijdenis aanvaarden met ons hart en vasthouden voor héél ons leven; beide ook in ons gedrag als burger van de staat en onderdaan der overheid.

En zo staat het toch ook bij de broeders van het G.P.V.

We hebben hetzelfde beginsel, eenzelfde punt van uitgang. Zo men wil dat is onze gemeenschappelijke basis. Waarover we ook mogen verschillen, dàt hebben we gemeen. En daar ligt ook de scheidsrechter voor onze mogelijke geschillen, de mogelijkheid voor ons dringend nodige gesprek.

2. Bijdrage aan het gesprek.

Nu is het gesprek nauwelijks op gang gekomen en het is dus m.i. wat voorbarig te stellen: daar en daar liggen nu precies afgebakend onze tegenstellingen. Aan een preciese formulering zijn we nog niet eens toegekomen. En wanneer ik vanavond tot u ga en mag spreken over dit onderwerp dan doe ik dat daarom ook niet om olie op het politieke twistvuur te werpen, maar in de stille hoop dat ik een bijdrage zou mogen leveren aan dat zo nodige gesprek. Natuurlijk niet over HET BEGINSEL: Gods Woord eerst en de belijdenis daarna, maar over wat wij uit Gods Woord menen te moeten afleiden voor de politiek. Over dat eerste valt niet te

praten, behoeven we niet te praten, over het laatste moeten we tegenover elk Nederlander en zeker jegens elkander altijd bereid zijn tot verantwoording en zelfcritiek.

3. De overheid.

Het zal dus gaan over de overheid.

Dat is niet de overheid zoals wij menen dat die moet zijn, zou moeten zijn, zoals wij die wensten, maar zoals die IS. En dat betekent in ons grondwettelijk, democratisch staatsbestel voor het land de koningin met haar ministers. Maar dezen zijn gebonden aan grondwet en wet. Daarop hebben ze zelfs de eed afgelegd. Hetgeen inhoudt dat de Koningin met haar ministers slechts kunnen regeren met medewerking van de Staten Generaal. Al benoemt en ontslaat de koning de ministers naar welgevallen, in feite bepaalt de uitslag der verkiezingen welke ministers de Koningin benoemt en ontslaat. Men kan daar kritiek op hebben, men kan er niet onderuit.

In het provinciaal bestuur liggen de zaken bij alle verschil navenant.

En dito dito ligt het in de gemeenteraad: het college dat de burgerlijke gemeente bestuurt, maar daarbij gebonden is aan de wet. Zelfs al zou een hele gemeenteraad de wet verafschuwen, hij is aan de wet gebonden, heeft b.v. maar goed te zorgen voor het openbaar onderwijs in een zeer christelijke stad, voor de roomse scholen in een overwegend protestantse gemeente of voor het christelijk onderwijs in een door en door rood dorp.

Daarom mag van een gereformeerd gemeenteraadslid verwacht en geëist worden dat hij de wet kent en zich voor 100% aan de wet HOUDT.

4. Wat moet de overheid met Gods Wet?

Het gaat over de overheid en de Wet Gods. Wat moet de overheid in Nederland, in Overijssel, in Kampen doen met Góds Wet?

Om te beginnen wil ik deze opmerking vooraf laten gaan. De Wet van God eist dat de regering in Den Haag, het provinciaal bestuur in Zwolle, elk gemeenteraadslid in Kampen **zich houdt aan de wetten des lands**. Dat zegt de Bijbel duidelijk. Dat is nu de Wet van God.

Laat ik hetgeen ik zeg mogen illustreren met een voorbeeld. Gesteld dat onze Koningin zou kennis nemen van de politieke richtlijnen van het G.P.V. en de Grondwet en onze Staatsinstellingen zou willen wijzigen in historisch gereformeerde zin; gesteld ook dat zij daartoe door de steun van het leger de macht bezat, en haar wil doorzette. Dan zou onze vorstin gehandeld hebben tegen Gods Woord. Want zij heeft in 1948 onder ede en met aanroeping van Gods Naam beloofd niet een nieuwe, historisch gereformeerde Grondwet te zullen nastreven en invoeren maar de bestaande Grondwet te zullen hand-

haven. Dat betekent: de Koningin is, ook als de grondwet moet gewijzigd worden, gebonden aan de in de grondwet zelf vastgelegde procedure, aan de medewerking van haar Staten Generaal, de Eerste en de Tweede Kamer. Dàt heeft ze bezworen. En als zij handelt in strijd met de eed harer inhuldiging dan zondigt zij tegen God en verdient zij als Philips II in 1581 met een Acte van Vertalinghe te worden gestraft.

Hetzelfde geldt voor een lid van de Tweede of Eerste Kamer, voor een lid van de provinciale staten, een burgemeester of lid van de gemeenteraad. Om het even of hij via de communistische partij aan zijn zetel kwam, of via de A.R. partij, via de Gereformeerde kiezers of het G.P.V.

Trouw aan de wetten des lands, dat is een duidelijk gebod Gods. Ook het lid van de gemeenteraad en van de kamer, de minister, ja in ons huidig staatsbestel ook de koning is gebonden aan de wet. Dat is niet een kwestie van politiek beleid, maar eis van God. Alle ziel zij de machten over haar gesteld onderworpen. Rom. 13. Weest dan alle menselijke ordening onderdanig om des Heren wil. Let wel: om des Heren, d.i. om Christus' wil. Dat is een allereerst en in die zin principieel gebod, een christelijke politieke richtlijn.

5. Alle mensen moeten God vrezen.

Het is voorts onder ons een vaststaande zaak dat alle mensen geroepen zijn tot de verheerlijking van Gods Naam: Vrees, gij ganse aarde voor het aangezicht des Heren. Dat is een eis Gods. Daar heeft de HEERE recht op. En daartoe is niet slechts ieder mens, een voor een, verplicht, maar daartoe zijn wij als mensen geroepen in al de samenlevingsverbanden. Man en vrouw moeten hun huwelijk, ouders en kinderen het gezinsleven, patroon en knechts, fabrieksdirecties en personeel het bedrijfsleven, overheid en onderdanen het burgerlijk leven zo inrichten, vorm geven, en zo daarin verkeren dat Gods Naam ere ontvangt, Gods Woord gehoorzaamd wordt; in al die levensverbanden dient te zijn de navolging van Christus. Wat het burgerlijke leven betreft geldt dat in Den Haag en Nederland; in Washington en de V.S., in Moskou en de Sovjetrepublieken, in Peking en in Rood China.

6. Van die eis valt niets af te dingen.

Het dubbel gebod der liefde is — ik neem die term nu even over — een universeel gebod: „Gij zult liefhebben de HEERE uw God met geheel uw hart, met geheel uw ziel, met geheel uw verstand en met geheel uw kracht, En gij zult uw naaste liefhebben als uzelf". Want dat betaamt alle mensen. HOE dat dubbel gebod der liefde gestalte moet krijgen in de verhouding tussen overheid en volk, de wetten des lands en de instellingen van de staat is vers twee. Hier beginnen de moeilijkheden pas — maar van de eis mogen we niets afdoen.

Maar een volgende vraag is: hoe doen we deze eis doordringen in het hart van de overheid in het hart van het volk? Want met het stellen van de eis zijn we er niet. Het is natuurlijk de bedoeling dat die eis wordt opgevolgd.

Daaraan moest ik denken toen ik maandagavond voor de t.v. broeder P. Jongeling hoorde²⁾. Veel in wat hij zei had, hoe kan het anders?, mijn hartelijke instemming. Maar mij priemde de vraag: hoe wilt u nu de christenen in Nederland, het nederlandse volk warm maken voor nationale gereformeerde politiek? Zich doen bekeren van humanistische, materialistische politiek tot een waarachtig christelijk burgerleven, tot een buigen voor God en voor Zijn Woord in de politiek?

Dat laatste, het bewerken van die geestelijke ommekeer, is **niet een politieke, maar een religieuze taak**. Daarvoor zijn politieke methoden en middelen ontoereikend. Dat kan men niet bereiken door de wet, niet per politieverordening. Je kunt een heidens volk niet kerstenen bij de wet en je kunt het nederlandse volk niet reformeren per politieverordening, niet bekeren met het zwaard. Het hart van een volk kan alleen worden omgezet door de prediking van het evangelie. Dat is wel de taak van de gemeente Gods, maar dat is niet haar politieke taak. Wie het evangelie brengt mag dat nooit doen uit naam van een politieke partij, ook niet ten bate van een politieke richting, zelfs niet in naam van de kerk, maar alleen op bevel van God en zijn Christus. Dat is nooit een politieke, maar een vóór politieke activiteit.

Om het heel concreet te zeggen: het is de taak van de koningin niet het nederlandse volk

te bekeren, dat is ook de taak niet van haar ministers. Een christen zit niet in de Tweede Kamer om zijn medeleden te bekeren tot God; een broeder niet in de gemeenteraad om het college van B. en W. en de andere raadsleden te winnen voor Christus, zelfs niet om daar de spreektrampet te wezen voor zijn politieke partij, maar om daar voor zijn deel mee te werken aan het bestuur van de gemeente en dat te doen met de **politieke wijsheid**, die hij verkregen heeft bij het licht van Gods Woord, **uit de kennis van de wetten des lands** en de **politieke ervaring en het gevoel van hetgeen in de gegeven situatie politiek haalbaar is**. Hij zal rekening hebben te houden met „de hardigheid des harten”. Dat moet zelfs een vader nog in zijn christelijk gezin, dat moeten zelfs de ouderlingen in de kerk. Niet en nooit de leuze „Alles of Niets”. Ook hier geldt: Weest niet al te rechtvaardig en weest niet al te goddeloos. De kunst van sturen en besturen is ook de kunst van de

teugels niet slap te laten hangen en de teugels niet te strak aan te halen.

G. Visee.

1) Over bovenstaand onderwerp sprak ik op 26 mei te Kampen voor een samenkomst, belegd door het Comité van Gereformeerde Kiezers. Het toen ten dele vrij gesprokene volgt hier naar zijn zakelijke inhoud. De lezers zullen merken, hier en daar, dat deze toespraak gehouden werd aan de vooravond van de Kamper gemeenteraadsverkiezing, waar voor de eerste maal de Gereformeerde Kiesvereniging, aangesloten bij het G.P.V., met een eigen lijst uitkwam en dus tegencandidaten stelde tegen de zittende raadsleden A. Veltman en E. Tromp. Intussen is de inhoud van hetgeen hier volgt zo weinig op de plaatselijke situatie toegespitst en van zo algemene strekking, dat ik aan het verzoek tot publicatie door opname in OPBOUW voldoe.

In de toekomstige eeuw: eeuwig leven

V

In no. 18 van deze jaargang sloten wij onze reeks (voorlopig) af, hoewel wij eigenlijk niet helemaal klaar gekomen waren.

De P.S. van het Zuiden 1964 had zich b.v. voor haar leer, dat het eeuwige leven reeds vóór het sterven in de gelovigen als een "tegenwoordig reëel heilsbezit" aanwezig is, óók beroepen op antw. 76 H.C. ("met Christus door één Geest eeuwiglijk leven en geregeerd worden"), en de P.S. 1965 meende zelfs antw. 23 H.C. (de uitdrukking "het eeuwige leven" in de Apostolische Geloofsbelijdenis) voor haar gevoelen te kunnen annexeren.

Nu er door heel wat lezers wordt aangedrongen op voortzetting van de reeks, beloven wij, ook deze beide plaatsen uit de konfessie alsnog te bespreken.

Vier lezers vroegen bovendien om een artikel over "het tegenwoordigheidsaspect" aan het leven der toekomstige eeuw.

En tenslotte werd ons gevraagd, ook aandacht te geven aan de artikelen-reeks van ds. J. R. Wiskerke, getiteld "De belijdenis van het eeuwige leven" in "De Reformatie" (febr.-april 1966).

We zetten daarom de reeks voort in deze volgorde:

- § 10. "Het eeuwige leven" volgens de oud-christelijke konfessies.
- § 11. Antw. 23 H.C. en Art. 12 Apostolische Geloofsbelijdenis.
- § 12. "Het eeuwige leven" volgens ds. J. R. Wiskerke, 1966.

Daarna hopen wij in enkele paragrafen "het tegenwoordigheidsaspect" aan het eeuwige leven te bespreken, en daarbij ook de uitdrukking "met Christus door één Geest eeuwiglijk leven en geregeerd worden" te behandelen.

§ 10. "Het eeuwige leven" volgens de oud-christelijke konfessies.

Behalve 3 belijdenisgeschriften uit de tijd van de Reformatie bevat het kerkboek der Geref. Kerken ook 3 konfessies uit de oud-christelijke tijd, t.w.:

1. De 12 artikelen van de Apostolische Geloofsbelijdenis (Ap. Gel. Bel.).
2. De Geloofsbelijdenis van Nicéa.
3. De Geloofsbelijdenis van Athanasius.

(Wij houden ons hier aan deze onder ons gangbaar geworden benamingen).

Leren die oude konfessies ons ook iets in zake het geding met de partikuliere synoden van het Zuiden over "het eeuwige leven"?

Wij menen van wel.

Wij zullen de lezer duidelijk maken, dat de

leeruitspraken van deze synoden in strijd zijn met deze konfessies.

Wij herinneren er nog een keer aan, dat deze synoden uitspraken:

- a) het eeuwige leven is reeds nu als "tegenwoordig reëel heilsbezit" in de gelovigen aanwezig.
- b) het sterven der gelovigen is "voortzetting van het eeuwige leven" (i.pl.v. "doorgang tot...", antw. 42 H.C.)

Maar wat leren de oud-christelijke konfessies?

- a) De Ap.Gel.Bel. noemt het eeuwige leven als **slotartikel** des geloofs.

En dat is veelzeggend voor wie aandacht heeft voor de strikt **chronologische orde**, waarin deze belijdenis gesteld is. Wij kunnen daar niet breed over handelen, maar stippen slechts het volgende aan:

1. Reeds de hoofdlijn van het Apostolikum beweegt zich langs de heilsgeschiedenis in de orde, waarin alles geschied is: schepping — komst enz. van Gods Zoon, Jezus Christus — uitstorting van de H. Geest en stichting van de christelijke kerk.
2. De "grote middenmoot", over Gods Zoon, gaat van Christus' ontvangenis en geboorte via Zijn lijden, sterven, begraving en nederdaling in het dodenrijk ná Zijn opstanding, hemelvaart en wederkomst.
3. De 5 heilsgoederen, die wij in Christus door den H. Geest hebben, zijn zó opgesomd, dat er eerst 3 worden genoemd, die wij nú, in dit leven al beërven (kerk, gemeenschap der heiligen, vergeving van zonden). Daarna volgen de 2, die wij verwachten in de toekomst (wederopstanding des vleses, eeuwig leven).

Reeds uit die strikt-chronologische orde van het Apostolikum kunnen wij zien, dat de oud-christelijke kerk bedoelt te belijden:

het eeuwige leven verwachten wij ná de opstanding.

Er is alle reden om art. 11 en 12 van de Ap.Gel.Bel. zó te lezen: "Ik geloof... wederopstanding des vleses en zó (of: en daarmee...) eeuwig leven".

Op het standpunt van de partikuliere synoden van het Zuiden, met hun leeruitspraken, zou er moeten staan: éérs "eeuwig leven", en dan "wederopstanding des vleses". Volgens deze synoden is het eeuwige leven immers al in ons aanwezig vóór onze opstanding, ja, zelfs vóór ons sterven!

Maar het Apostolikum belijdt het eeuwige leven ná de opstanding, als slot-artikel, als "einddoel des geloofs", Rom. 6 : 22.

TE BERDE

Dat de progressiviteit der progressieven meestal beperkt is tot wat zij voorstaan is onlangs heel duidelijk aangetoond in een artikel in „Nederlandse Gedachten” van de hand van Henk Fiddler. Het staat in het nummer van 10 september j.l. Onder het hoofd „Waar blijven de protesten van provo's, professoren en predikanten?” somt hij op waartegen deze progressieven niet protesteren.

Ik noem ze zo kort mogelijk op.

1. De doodzieke Chinees, die uit een Haags ziekenhuis ontvoerd werd en stierf.
2. De moord op 50 politici in Boeroendi.
3. De terechtstelling van dr Chr. Soumokil in Indonesië.
4. Het ophangen van drie ex-ministers in Congo, na een proces van negentig minuten. Het ophangen vond plaats in het openbaar.
5. De genocidie die China toepast in het onderdrukte Tibet.
6. De muur in de Berlijn.
7. De in Polen aan de gang zijnde actie tegen mensen, die aan de regering niet welgevallige geschriften verspreiden.

8. De moord op minstens honderd duizend mensen tijdens de Staatsgreep in Indonesië.

9. Het moeten loskopen van een Roemeense dominee door Noorse christenen. Voor de prijs van 10000 dollar.

10. De rampzalige toestand in Nieuw-Guinea.

Het is een lange lijst en het zou nog wel mogelijk zijn die lijst uit te breiden.

Als er daarentegen een film draait, waarin duidelijk schijnt gemaakt te worden dat met de verdwijning der blanken uit de meeste staten in Afrika bepaald niet de heilstaat is aangebroken voor de gekleurde bevolking, dan komen er protesten omdat zulks beledigend zou zijn en vraagt men zelfs aan een minister om de film te verbieden.

Als er anders sprake is van een verbod, dan gilt men direct van onderdrukking, van censuur van aantasting van de democratische vrijheden. Maar zodra er iets vertoont wordt wat de heren niet aanstaat dan maar verbieden. Wat dat betreft zijn ze nog niet veel verder dan de liberalen van weleer, die de minderheden wensten te onderdrukken.

Dat de provo's zo zijn kan men tot op zekere hoogte nog accepteren.

De meesten zijn nog jong en hebben werkelijke onderdrukking nooit aan de lijve ondervonden. Integendeel. Ze zijn in de watten gelegd en worden in de watten gelegd. En ze moeten nog heel wat leren.

Van professoren en predikanten zou men wat anders verwachten. Als men wil protesteren tegen onrecht, dan lijkt me dat een goede zaak. Maar dan ook eerlijk. Over heel de linie en tegen alle onrecht. Ook tegen het onrecht door vriendjes bedreven.

Elke week protesteert men in Amsterdam tegen de Amerikanen, die als enige schuldigen worden voorgesteld van de oorlog in Vietnam. Maar tegen het optreden van China daarin geen woord. Tegen de actie van de Rode Garde in China ook niet. Liever treitert men hier agenten.

Nederland raakt, als ik het goed zie, tamelijk vroeg in de verkiezings sfeer. Dat is een goede zaak. Het is oprecht te hopen dat alle z.g.n. progressieve partijen, die al dit soort verschijnselen in de hand werken, een grote nederlaag tegemoet gaan. Als we zo door gaan komen we in een dictatuur van de straat, veroverd door de provo's; een dictatuur aangevoerd door predikanten, professoren en priesters. En dan wacht ons het lot van de werkelijk onderdrukten in communistische staten.

Amelink

- b) **De Gel. Bel. van Nicéa** bevestigt zeer duidelijk wat wij hierboven stelden. In de eerste plaats, door de éne uitdrukking "ik geloof..." waaronder het Apostolikum alle 5 heilsgoederen samenvat, bij de 2 slot-artikelen te nuanceren tot "ik verwacht...". Maar bovendien, door de uitdrukking "eeuwig leven" af te wisselen met "het leven der toekomstige eeuw".
- c) **De Gel. Bel. van Athanasius** levert op een nóg weer andere manier bevestiging van wat wij over het Apostolikum schreven. Hier wordt namelijk de belijdenis van het eeuwige leven verbonden aan de wederkomst van Christus, en uitgewerkt tot de "tweeërlei opstanding", waarvan Christus sprak in Joh. 5: "Bij Wiens komst alle mensen opstaan... En die goed gedaan hebben, zullen in het eeuwige leven gaan".

Ten overvloede wijzen wij er nog op, dat de Gel. Bel. van Nicéa en van Athanasius geen "oorspronkelijke" konfessies zijn, maar uitwerkingen van het Apostolikum, zodat wij in de bredere omschrijvingen van deze 2 latere konfessies kunnen zien, hoe de oud-christelijke kerk die zeer korte 12 artikelen van het Apostolikum bedoelde.

Wij kunnen nu dit (beknopt gehouden) overzicht wel zó samenvatten: "het eeuwige leven" werd volgens de oud-christelijke konfessies, evenals de opstanding, in de toekomst verwacht, als "het leven der toekomstige eeuw" omschreven, en als ingaande bij de wederkomst van Christus en de wederopstanding der doden beleden.

§ 11. Antw. 23 H.C. en Art. 12 Ap. Gel. Bel.

Eenmaal gevangen in haar wil, om óveral de konfessies zó te interpreteren, dat "het eeuwige leven" als vóór sterven en wederkomst bedoeld móét zijn, is de P.S. 1965 zó ver gegaan, dat zij deze leer ook aan het Apostolikum in de mond ging leggen.

Terugkonkluderend uit haar interpretatie van antw. 58 H.C. beweert deze P.S. nl., dat óók in antw. 23 H.C. het eeuwige leven bedoeld móét zijn, als reeds nu in de gelovigen reëel aanwezig.

Voor geval u 't niet weet, en u de Heid. Catechismus niet bij de hand hebt, in antw. 23 H.C. staat niets anders dan de tekst van het Apostolikum zélf, zonder enige uitleg. Volgens de P.S. móét in dat antw. (en dus in het Apostolikum) "het eeuwige leven" bedoeld zijn, als reeds nú in de gelovigen aanwezig.

Nu heeft § 10 wel overduidelijk bewezen, dat deze konklusie van de P.S. onmogelijk juist kan zijn. Dat had haar toch kunnen waarschuwen, dat dan mogelijk haar eigen uitgangspunt, nu het tot zo'n verkeerde konklusie leidt, weleens verkeerd kon wezen.

Wij weten inmiddels, dat ds. J. R. Wiskerke (permanent adviseur-rapporteur van zuidelijke synoden) in een artikelenreeks, die in § 12 ter sprake zal komen, onthuld heeft, dat de Heid. Cat. de 12 artikelen niet steeds "bloot" overneemt, maar ook weleens interpreterend korrigiert.

En laten we daarom eens even aannemen, dat de H.C. óók "het eeuwige leven" anders heeft opgevat dan in de in § 10 aangegeven oorspronkelijk door de oud-christelijke kerk bedoelde zin.

Zulk een verschuiving van "oud-christelijk" naar "reformatorisch" belijden is natuurlijk mogelijk. Maar had het dan niet op de weg van de P.S. gelegen, om van zo'n geschil tussen de oud-christelijke konfessies en de Heidelbergse Catechismus eerlijk melding te maken? En... bewijzen te leveren?!

Voorshands geloven wij van zo'n verschuiving niet veel. Gelet alleen al op de Catechismus van Calvijn, 1542. Die heeft in vele opzichten de Catechismus van Heidelberg tot voorbeeld gediend.

En wat zien we daar? In het voetspoor van de Gel. Bel. van Athanasius brengt Calvijn in Zondag 17 "de tweeërlei opstanding" ter sprake. En hij spreekt dan over het eeuwige leven als volgend op de opstanding.

Ieder bewijs ontbreekt, als zou de Catechismus van Heidelberg, in afwijking van die van Calvijn, aan een eeuwig leven in dézen tijd gedacht hebben.

§ 12. "Het eeuwige leven" volgens ds. J. R. Wiskerke, 1966.

Een lezer vroeg ons, waarom wij in het geheel geen melding maakten van een artikelen-reeks van ds. J. R. Wiskerke over dit-zelfde onderwerp, in "De Reformatie" (febr.-april 1966).

Wij hebben deze reeks wel gelezen, voor we onze eigen serie opstuurden. Waarom wij er geen melding van maakten, moge u uit het volgende duidelijk worden.

Deze reeks bestaat, voor zover mij bekend, uit 5 delen. De eerste 3 handelen over niets anders, dan dat het toch zo erg is, dat de klassis Nrd.-Brabant en Limburg de leer van de P.S. van het Zuiden niet overnemen wou.

De P.S. plaatste toch zo'n "niet te verwaarlozen accent" op het Credo van het eeuwige leven (I), en de klassis nam "het vermagerings-voorstel-Waardhuizen" aan (II). Zodoende zitten wij nu "midden in een Apostolicum-strijd" (III).

U ziet: de klachten worden steeds zwaarder. Volgens ds. Wiskerke heeft de klassis Nrd.-Brabant/Limburg de hoofdsom van het christelijk geloof, het Apostolicum, aangetast, waarvan "iedere belijder voor God en Zijn heilige gemeente verklaard heeft, dat hij daarin standvastig wilde blijven, in leven en sterven."

Het Apostolikum in geding! Dat is niet mis!

Maar u begrijpt: wij wachtten toen nog steeds op argumenten. We wilden zo graag 's weten, hoe ds. Wiskerke waar zou maken, dat niet hij en achter hem aan 3 partikuliere synoden, maar wij van de Apostolikum-leer over het eeuwige leven waren afgeweken.

Naar zo'n bewijs hebben we evenwel vergeefs uitgekeken.

Bij het lezen van nr. IV van de reeks dachten we zelfs, dat ds. Wiskerke er eerlijk mee

voor de dag zou gaan komen: de P.S.-uitspraken zijn met de oud-christelijke leer over het eeuwige leven in strijd.

We zagen nl., dat de schrijver onderscheid begon te maken met "de „blote" woorden van de Twaalf Artikelen", in antw. 23 H.C. geciteerd, en "de zin, die de Catechismus zelf aan deze woorden geeft".

Toen we daarna lazen, dat de H.C. "de traditie" weleens "corrigeert" (b.v. wat betreft het art. "nedergedaald ter helle". Daar wijkt de H.C. volgens ds. W. van de traditie af), dachten we: o, nu krijgen we natuurlijk te horen: in art. 12 Ap. Gel. Bel. is met "het eeuwige leven" bedoeld: het leven der toekomstige eeuw, maar de H.C. heeft de vrijheid genomen van deze traditie af te wijken.

Maar wat zagen we — tot onze verbazing — in nr. V. van de reeks?

Dat ds. J. R. Wiskerke, rapporteur-adviseur van de P.S. 1962/3, enz. enz., klaarblijkelijk de door hemzélf voorgestelde leeruitspraken heeft losgelaten.

Want wat ds. J. R. Wiskerke anno 1966 over de aanvang van het eeuwige leven leert, kunnen we niet beter doorgeven dan door het volgende opschriftje in nr. V. van zijn reeks te citeren:

"Het eeuwige leven in antw. 42 H.C. direkt ná het sterven".

Begrijpt de lezer, waarom wij — tot dusver — geen reden hadden van deze artikelenreeks melding te maken?

Wij richten ons immers tegen de P.S.-leer, als zou het eeuwige leven reeds nú, **vóór het sterven**, in de gelovigen "tegenwoordig reëel" aanwezig zijn. M.a.w. tegen de ds. Wiskerke van 1962/3, 1964 en 1965. Maar niet tegen die andere ds. Wiskerke, die in 1966 schrijft: "Het eeuwige leven: **ná het sterven**".

Wij hebben deze zwenking met belangstelling opgemerkt, wachten nu op stappen van ds. Wiskerke, om ook de kerken in het Zuiden op te wekken tot wederkeer van de dwaalweg, die hij hen gewezen heeft, maar hebben geen reden, om de degen met hem te kruisen.

Breda.

K. C. Smouter.

De liefde benijdt niet, praalt niet, blaast zich niet op

Nadat Paulus heeft verklaard wat de liefde is, namelijk lankmoedig en vriendelijk, zegt hij ook wat ze niet is. Of liever wat ze niet doet: Ze benijdt niet en ze pronkt niet en ze blaast zich niet op. Waarmee Paulus wil zeggen: Wie God liefheeft met geheel z'n hart en de naaste als zich zelf, die benijdt een ander niet, die praalt niet en die wil niet meer lijken dan hij is.

De wereld is vol van nijd. Omdat ze vol van haat is. Zelfs de natuurlijke liefde is vaak nog jaloers. Ze zoekt zichzelf en kan daarom zelfs de geliefde niet gunnen, wat die wel zou begeren.

Het woord dat Paulus gebruikt voor benijden kan ook betekenen: ijveren. Het kan een gunstige en een ongunstige betekenis hebben. We mogen ijveren naar de hoogste gaven, zoals Paulus in I Cor. 12 : 31 schrijft. Maar hier in I Cor. 13 : 4 betekent het: benijden, jaloers zijn op een ander, een mededinger de eer niet gunnen.

Saul had David niet lief. Daarom kon hij het niet hebben, dat de vrouwen zongen: „Saul heeft z'n duizenden verslagen, maar David z'n tien-duizenden". Hij werd briesend van nijd en sloeg hem met wantrouwen gade.

Toen Jacob z'n zoon des ouderdoms liefhad boven de anderen, konden de broers van Jozef hem niet meer zetten. Ze haatten hem en konden niet meer vriendelijk met hem spreken. En toen Jozef droomde van zijn toekomstige eer, benijdden ze hem en uit nijd hebben ze hem verkocht.

Heel de wereld is vol van afgunst. Dat merken we op elk levensterrein. Een kampioen, die van de eerste naar de tweede plaats verdrongen wordt, huilt soms van nijd en weigert de pre-

mie in ontvangst te nemen! Een concurrent gunt een mededinger het licht in de ogen niet om zo te zeggen.

Maar de liefde, die van boven is, is niet afgunstig. Als we liefhebben gunnen we de eer aan hem, wie eer toekomt. Dan kunnen we „de zon in het water zien schijnen". Als we door de liefde Gods beheerst worden kunnen we het goede zelfs in een tegenstander waarderen.

Het verhaal gaat dat er eens een kleermaker was, die een concurrent als overbuurman kreeg. Het zat hem eerst niet lekker, want hij had het zelf niet zo breed. Maar de liefde won het en hij ging naar z'n buurman en wenste hem toe, dat het hem goed mocht gaan.

Ik heb het beleefd, dat er een voorman was, die voor z'n medewerkers een pensioenregeling van de directie los kreeg. In een tijd toen bijna niemand daaraan nog dacht. Toen hij het klaar gekregen had, stond hij zelf buiten de regeling, want hij was er al te oud voor. Maar hij verheugde zich echt, dat de anderen nu enige verzorging hadden voor hun oude dag.

Zo is en zo doet de liefde.

De liefde praalt niet. Dat woord komt maar éénmaal in het N.T. voor. In de Statenvertaling staat: de liefde handelt niet lichtvaardig. Wat minder juist is. De deskundigen zijn het er wel over eens, dat het moet betekenen: Zij pronkt niet, zij hangt de praalhans niet uit.

De wereld is vol van grootdoenerij. Johannes spreekt in z'n eerste brief van „een hovaardig leven" of anders vertaald: „de grootheid des levens". Wie de wereld liefheeft houdt daarvan. Maar dan is de liefde des Vaders niet in hem. I Joh. 2 : 15.

De haat is vol van grootdoenerij. In Gen. 4 : 23 snoeft een goddeloze: „Ada en Zilla, hoort naar mijn stem; vrouwen van Lamech, neigt u oor tot mijn rede. Ik sloeg een man dood om mijn wonde, een knaap om mijn striem; want Kaïn wordt zevenvoudig gewroken, maar Lamech zeven en zeventig maal.”

Echte adel pronkt niet. Dat doen OW-ers en dergelijke. Die vallen op door grote ringen en dikke kettingen en ze snoeven op hun rijkdom.

De echte liefde, die uit God is, pronkt niet. Ze is een stille kracht, die in de stilte werkt. Ze maakt geen show en zoekt de publiciteit niet. Ze werkt in het verborgene en de hemelse Vader, die in het verborgen ziet, zal het belonen. Daarin volgt ze de Zoon des mensen.

Van Hem lezen we in Matth. 12: „Hij zal niet twitsen of schreeuwen, en niemand zal op pleinen zijn stem horen. Het geknakte riet zal Hij niet verbreken en de walmende vlaspit zal Hij niet uitdoven”. Hij geneest zieken, maar verbiedt Hem bekend te maken. Hij prijst zalig de armen van geest, die geen noten op hun zang hebben. De stillen in het land, die geen reclame maken voor zichzelf, maar voor anderen leven. Hij noemt welgelukzalig de zachtmoedigen, die geen eisen hebben, maar tevreden zijn met de plaats die God hun geeft. Wie door de liefde Gods overwonnen is en nu God en de naaste liefheeft snoeft niet op z'n gaven. Want hij heeft ze immers van God ontvangen? Hij heeft ze toch niet van zichzelf?

De liefde blaast zich niet op. Ik kan niet veel verschil zien met het voorafgaande woord „pralen”. Er zijn uitleggers die bij „pronken” denken aan uiterlijke pralerij en bij „opblazen” aan innerlijke hoogmoed. Ik weet niet of die onderscheiding wel juist is. Beide woorden zeggen vrijwel hetzelfde. Zo kunnen wij ook van iemand zeggen: Hij is een praalhaas, een hoogmoedig mens.

Het woord doet denken aan een blaasbalg. We spreken ook van windbuil! De wereld is er vol van. De hoogmoed zit in ons aller hart en het komt er ook wel uit. Van anderen zien we het meestal wel, maar wij moeten maar niet denken dat wij beter zijn. Als we onze natuur volgen blazen we onszelf op. Alleen de liefde Gods kan ons van die grootdoenerij verlossen.

Er zijn mensen, die zich verbeelden alles te weten en alles te kunnen. Als men naar hen

maar wilde luisteren! Als zij maar minister van Financiën waren smolten de tekorten weg als sneeuw voor de zon. Als zij president van Amerika waren zou het rassenprobleem spoedig opgelost zijn. Als zij burgemeester van Amsterdam waren, zou er geen provo-probleem meer bestaan. Het ellendige is, dat men hun capaciteiten niet erkent. Anders zou men eens wat zien!

De liefde snoeft niet. Ze is bescheiden. Ze laat niet voor zich uitbazuinen, wanneer ze barmhartigheid bewijst. Ze doet wel en ziet niet om. Haar linkerhand weet niet wat de rechterhand gaf. Wie liefheeft zoekt zichzelf niet, maar het heil van de naaste. Hij luistert en doet naar het woord van Paulus in Fil. 2: „Maakt mijn blijdschap volkomen door eensgezind te zijn, één in liefdebetoon, één van ziel, één in streven, zonder zelfzucht of ijdel eerbejag; doch in ootmoedigheid achte de een de ander uitnemender dan zichzelf; en ieder lette niet slechts op zijn eigen belang, maar ieder lette ook op dat van anderen. Laat die gezinheid bij u zijn, welke ook in Christus Jezus was, die in de gestalte Gods zijnde, het Gode gelijk zijn niet als een roof heeft geacht, maar Zichzelf ontledigd heeft, en de gestalte van een dienstknecht heeft aangenomen en de mensen gelijk geworden is. En in zijn uiterlijk als een mens bevonden, heeft Hij Zich vernederd en is gehoorzaam geworden tot de dood, ja tot de dood des kruises”.

Paulus schrijft over de liefde aan een gemeente, waar verdeeldheid is. Er zijn partij-schappen, die zich groeperen om Paulus, Apollos en Petrus. Er zijn broeders die roemen in hun bijzondere gaven. Mogelijk enkelen, die jaloers zijn op gaven van anderen. Sommigen zijn wat trots op hun kennis, die opgeblazen maakt. Tegen dit alles is maar één medicijn: de liefde.

Waar liefde woont verdwijnt verdeeldheid en partijschap en eigen roem en jaloersheid. Daar verdraagt men elkander, daar vertrouwt men elkander, daar waardeert men elkander, daar is men één in Christus Jezus. Hij heeft hen liefgehad en zij hebben Hem lief en omdat zij één zijn in de liefde tot Hem, verbijten ze elkaar niet, maar bouwen elkaar op in de liefde.

Zó kon het in Corinthe terecht komen. En zó alleen kan het ook met ons terecht komen.

H. J. Jager.

De betekenis van 'Gods' in enkele nieuwtestamentische verbindingen

(I)

Bepaalde woorden schijnen zo duidelijk, dat de vraag "Wat betekent dat?" bij den lezer eenvoudig niet opkomt. Wie in zo'n geval deze kwestie wél zou opwerpen, loopt de kans, dat men hem verslijt voor iemand die ook overal iets achter zoekt.

't Zou mij niet bevreemden, wanneer in die geest ook de eerste reactie zou zijn op de vraag naar de betekenis van 'Gods' in bepaalde nieuwtestamentische verbindingen. Toch waag ik het, die vraag te stellen. Wat me daartoe brengt is met name de toevoeging van dit 'Gods' aan een woord uit het Oude Testament, wanneer het in het Nieuwe geciteerd wordt. Ik denk b.v. aan Gal. 6 : 16, waar Paulus aan het slot van zijn brief de woorden "vrede over Israël" kennelijk ontleent aan de wens waarmee Ps. 125 en Ps. 128 besluiten. Doch nu bepaalt hij dat 'Israël' nader als 'het Israël Gods'. Dan mag, ja moet toch gevraagd worden: waarom?

Bij het zoeken naar een antwoord op deze vraag stiet ik op een soortgelijk geval, dat ons, naar ik meen, verder kan helpen, t.w. Openb. 3 : 14:

"... de getrouwe en waarachtige getuige, het begin der schepping Gods..."

De laatstgebezigde benaming ("het begin der schepping") is ontleend aan Spr. 8 : 22, de eerstgebruikte titel ("de getrouwe getuige") aan Ps. 89 : 38. In beide uitdrukkingen zijn nu echter de oorspronkelijke bewoordingen uitgebreid met een nadere bepaling, resp.

"waarachtig" en "Gods". Zouden, zo vragen we, deze twee bepalingen zakelijk misschien hetzelfde behelzen?

Dat vermoeden lijkt me niet ongegrond. Immers nu denk ik aan Joh. 6 : 32, 33:

"... mijn Vader geeft u het ware brood uit de hemel; want dat is het brood Gods dat uit de hemel neerdaalt..."

Hier wordt afwisselend gesproken van 'het ware brood' en van 'het brood Gods'.

Bekijken we de laatstgenoemde plaats nader, dan zien we, dat 'het ware brood' (of 'het brood Gods') hier gesteld wordt tegenover het brood dat in Mozes' dagen uit de hemel kwam (vs. 32), het manna dat de Israëlieten in de woestijn aten (vs. 31). **Dat 'Gods' of 'waar' wordt hier dus gebezigd om de nieuwe bedeling te kenmerken in onderscheiding van de oude.**¹⁾

Gaan we nu terug naar Openb. 3 : 14, dat van "schepping Gods" sprak, dan zou ik daarnaast willen leggen een tekst uit de brief aan de Hebreëen, t.w. 9:11: "Maar Christus, opgetreden als hogepriester der goederen die gekomen zijn, is door de grotere en meer volmaakte tabernakel, niet met handen gemaakt, dat is: niet van deze schepping, ... eens voor altijd binnengegaan in het heiligdom". Daar vinden wij dus de bepaling "niet van deze schepping"; en deze dient ter verklaring van de omschrijving "niet met handen gemaakt". Een verdere verduidelijking biedt nog vs. 24: "Want Christus is niet binnengegaan in een heiligdom met handen gemaakt, een afbeel-

ding van het ware, maar in de hemel zelf".

In dit gedeelte van Gods Woord worden tegenover elkaar gesteld het oudtestamentisch heiligdom, waarin Aäron en zijn zonen de priesterdienst verrichtten, en het hemels heiligdom, waarin de grote nieuwtestamentische hogepriester, Jezus Christus, binnenging. Gaan we de verschillende omschrijvingen van deze heiligdommen nog eens na, dan zien we:

- het eerste heet: 'met handen gemaakt', het tweede: 'niet met handen gemaakt';
- het tweede wordt genoemd 'niet van deze schepping'; blijkbaar is dus het eerste: 'wél van deze schepping';
- het eerste wordt omschreven als: 'een afbeelding van het ware'; blijkbaar is dus het tweede: 'het ware'.

Die laatste aanduiding ('waar') komt ons nu wel bekend voor, de eerste ('niet met handen gemaakt') wordt ons pas volkomen duidelijk, als we letten op 8 : 2. Daar wordt gesproken van "de ware tabernakel, die de Heere, en niet een mens, in elkaar heeft gezet". 'Niet met handen gemaakt' betekent dus: 'niet door mensenheden gemaakt'; en positief: 'door den Heere zelf vervaardigd'.

Uit de vergelijking van deze drie teksten uit Hebreëen is nu, dunkt me, wel overtuigend gebleken, dat de parallelie 'Gods'-'waar' op plaatsen als Openb. 3 : 14 en Joh. 6 : 32, 33 niet toevallig is. En tevens is de betekenis van beide aanduidingen scherper naar voren gekomen. 'Waar' geeft aan, dat we te maken hebben met het heilsgoed zelf, en niet langer met zijn voorafschaduw. En 'Gods' zegt ons, dat de Heere met eigen hand het bestaande oudtestamentisch kader ("deze schepping") heeft doorbroken, en iets nieuws tot stand heeft gebracht.²⁾

'Gods' houdt dus meer in op tal van plaatsen dan wij oppervlakkig daarin horen. Het betekent niet maar, dat iets van God afkomstig is: dat was tenslotte ook het geval met het manna in de woestijn; dat deed niet Mozes, maar de HEERE uit de hemel neerdalen. Neen, maar met 'Gods' wordt meermalen speciaal aangeduid wat God onder de nieuwe bedeling tot stand brengt. Vergelijkbaar is de benaming 'hemels' tegenover 'aards', waarover ik eens schreef in verband met Joh. 3 : 12.³⁾ 'Aards' betekent daarin echt niet, dat het buiten de HEERE omging, of zelfs: tegen Hem inging, zoals we misschien zouden denken, als we ons herinneren b.v. het 'beest uit de aarde', in Openb. 13 : 11 genoemd. Ook Johannes de Doper, die zichzelf aanduidt als "die uit de aarde is" (Joh. 3 : 31), was wel degelijk door God gezonden, en sprak door den Geest gedreven, ondanks het feit, dat hij volgens zijn eigen zeggen "uit de aarde sprak". Maar hij trad op vóór de grote ingreep Gods in de geschiedenis; pas in Jezus Christus kwam 'de mens uit de hemel'.⁴⁾

Zo geloof ik dan ook, dat met "schepping Gods" in Openb. 3 : 14 bedoeld zal zijn: de herschepping.

Wij hebben nu, meen ik, een sleutel in handen gekregen tot het beter verstaan van tal van plaatsen uit het Nieuwe Testament. "Gods" betekent vaak zoveel als: van de nieuwe bedeling; het spreekt ons in 't bijzonder van wat God in Christus doet.

Dat 'Gods' krijgt nu echter nog meer relief, wanneer wij bedenken, hoezeer Gods werk onder het Oude Verbond was misverstaan, welke caricatuur Farizeëen en Schriftgeleerden van de wet van Mozes hadden gemaakt. De verwerving van het heil was door hen toch eigenlijk in de handen van mensen gelegd: zelf kon men, zo meenden zij, door nauwgezette wetsbetrachting de toegang tot het rijk der hemelen verdienen. Daartegenover predikt Jezus Christus, en op diens voetspoor met name Paulus, dat door werken der wet niemand gerechtvaardigd wordt voor den HEERE, maar dat wij ingaan in Zijn koninkrijk door de genade die God zelf in Jezus Christus schenkt.

Ik denk hier aan Matth. 19 : 26 (en parallelle plaatsen). Als de discipelen horen, dat een kameel gemakkelijker door het oog van een naald kruipt dan dat een rijke het koninkrijk Gods binnengaat, verzuchten ze: "Wie kan dan behouden worden?" Dan zegt Jezus: "Bij de mensen is dat onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk". Naast die laatste uitspraak kunnen we leggen Marc. 9 : 23: "Alle dingen zijn mogelijk voor wie gelooft".

Als Paulus — overigens hij niet alleen — dan ook van iets zegt: "Gods", dan horen we daar vaak in: niet door den mens tot stand gebracht, maar alleen uit genade van God ontvangen; niet uit de werken der wet te verwachten, maar alleen door het geloof te verkrijgen.

Er valt een hele reeks van dergelijke verbandingen met 'Gods' te noemen. Ik denk dan allereerst aan "de gerechtigheid Gods", b.v. 2 Cor. 5 : 21. Welke tegenstelling hierachter gedacht is, blijkt uit Filipp. 3 : 9: "...niet een eigen gerechtigheid uit de wet..., maar de gerechtigheid door het geloof in Christus, welke uit God is op de grond van het geloof"; men vergelijk ook Rom. 1 : 17.

Ten nauwste hangt hiermee samen de uitdrukking "de wet Gods", Rom. 7 : 22 en 8 : 7.⁵⁾ Dat is wat 3 : 27 noemt "de wet des geloofs" en in tegenstelling zet tot "de wet der werken".

Ik ben geneigd in ditzelfde verband ook te betrekken de uitdrukking "het werk Gods", Joh. 6 : 29. Tegenover de versnippering der wet in talloze geboden, waarvan de onderhouding evenzovele goede werken voor den HEERE zouden betekenen (vs. 28), stelt de Heiland het éne "werk Gods", nl. het geloof in den Heer Jezus. Want ons behoud is niet uit ons, niet uit de werken, maar van GóD is die gave (Ef. 2 : 8). En de goede werken, die uit dat geloof opbloeien, zijn door GóD voorbereid (vs. 10); ze zijn "in God gedaan" (Joh. 3 : 21).

Van hieruit valt ook te verstaan de tekst waarmee we dit artikel begonnen: Gal. 6 : 16. Paulus besluit hiermee een brief die beheerst wordt door de tegenstelling 'uit geloof — uit de werken der wet'. Het voorrecht van de besnijdenis, van te behoren tot het oude volk Israël, zegt niets, zo heeft hij in het voorafgaande vers gezegd. "Want... niet dát is besnijdenis, wat uiterlijk, aan het vlees, geschiedt, maar... de (ware) besnijdenis is die van het hart, naar den Géést, niet naar de letter. Dan komt zijn lof niet van mensen, maar van GóD" (Rom. 2 : 28, 29). En daarom durft Paulus in Filipp. 3 : 3 schrijven: "...wij zijn 'de besnijdenis'" (anders gezegd: 'Israël'), "wij die door den Géést Gods Hem dienen, die in Christus Jezus roemen en niet op vléés⁶⁾ vertrouwen". Dit is 'het Israël Gods' uit Gal. 6 : 16, in tegenstelling tot "het Israël naar het vlees", 1 Cor. 10 : 18.

Ter bevestiging van deze uitleg zou ik nog op een paar punten de aandacht willen vestigen. In de eerste plaats: over de nieuwtestamentische besnijdenis wordt door Paulus nog op een andere plaats gesproken, en wel in Col. 2 : 11. Daar betitelt hij ze achtereenvolgens als "een niet met de hand verrichte besnijdenis" en als "de besnijdenis van Christus". In eerstgenoemde aanduiding bedient hij zich van hetzelfde bijvoegelijke naamwoord, dat we daareven in de brief aan de Hebreëen ontmoetten, nl. "zonder handen gemaakt". We zagen daar, dat dit betekent "niet door menshand gemaakt". (Terecht heeft dan ook de N.B.G.-vertaling het in Col. 2 : 11 weergegeven met "die geen werk van menshanden is".) Welnu — en dit dan in de tweede plaats — de tegenstelling 'mensen—God' vinden we met zoveel woorden genoemd in Rom. 2 : 29: "zijn lof komt niet van mensen, maar van God". Dat herinnert opvallend sterk aan Joh. 12 : 43: veel mensen die in hun hart in Jezus geloven, durven er niet voor uitkomen om de Farizeëen, "want zij hadden de eer van mensen liever dan die van God".

Hier zien we (vgl. ook Joh. 5 : 44), dat achter dat 'mensen' ligt: de farizeese wereld.⁷⁾

Al verder treft het ons, dat Paulus in dit verband (nl. in Gal. 6 : 15) spreekt van "nieuwe schepping". Hij bedoelt daarmee "den nieuwen mens", waartoe Christus Joden (besnedenen) en heidenen (onbesnedenen) omschept, Ef. 2 : 15. (We hopen straks hierop nog terug te komen.) Ik geloof, dat wij nu, gezien de verbanden die hier zakelijk vielen aan te wijzen, mogen aannemen, dat dit "nieuwe schepping" hetzelfde is als de "schepping Gods" uit Openb. 3 : 14. Met het oog op wat we straks nog hopen te behandelen noteren we nu alvast, dat behalve "waar" ook "nieuw" gebruikt wordt ter afwisseling van 'Gods'.

Eerst willen we nog even, aanknopen bij 'het Israël Gods' spreken over de term "uitverkorenen Gods", Rom. 8 : 33, Col. 3 : 12, Tit. 1 : 1. Ook de Joden waren Gods uitverkoren volk geweest. Maar als Paulus spreekt van 'de uitverkorenen Gods', dan bedoelt hij: Gods kinderen van de nieuwe bedeling. En daarbij denkt hij wel weer aan de principiële tegenstelling tussen het Israël-naar-het-vléés en het volk dat door het gelóóf Abrahams zaad mag heten.

Al verder meen ik de typisch anti-wetticistische kleur van 'Gods' ook te bespeuren in twee andere uitdrukkingen bij Paulus. In de eerste plaats in de verbanding "ijver Gods", die we tegenkomen in 2 Cor. 11 : 2.⁸⁾ In die toevoeging 'Gods' ligt wel een tegenstelling uitgedrukt met de wetticistische ijver die Paulus bezielde tijdens zijn Farizees verleden, waarvan hij spreekt in Filipp. 3 : 6: "...naar de wet een Farizeeër, naar mijn ijver een vervolger van de gemeente...". Tóen was hij wat Hand. 21 : 20 noemt "een ijveraar der wet" (vgl. ook Gal. 4 : 17). Wij zouden 'ijver Gods' dus wel mogen omschrijven als 'geloofsijver'.

Het vers dat we daareven uit Filipp. 3 aanhaalden brengt tevens onder onze aandacht de tweede uitdrukking die ik daareven bedoelde. Paulus was eertijds, zo zegt hij daar, "naar de gerechtigheid der wet onberispelijk". Dáártegenover stelt hij straks in vs. 14, dat hij nu "jaagt naar de prijs van de onberispelijkheid Gods in Christus Jezus".⁹⁾

(Wordt vervolgd)

D. Holwerda.

¹⁾ Ik acht het zeer wel mogelijk, dat Christus, wanneer Hij zichzelf betitelt als 'de ware wijnstok' (Joh. 15 : 1), zinspeelt op de beeldspraak die op Israël wordt toegepast in Ps. 80 : 9. Vgl. hoe Mattheüs de benaming die Hosea van Israël bezigt (11 : 1) op Christus betrekt (2 : 15).

²⁾ Mogelijk is er in de uitdrukkingwijze van Openb. 3 : 14 aanknopingspunt bij een plaats als Num. 16 : 30 „indien de HEERE een schepsel zal scheppen" (zo staat er eigenlijk in de grondtekst), d.i. iets nieuws en ongehoords zal verrichten, iets wat buiten de tot dusver bij mensen bekende mogelijkheden ligt.

In hoeverre in het algemeen het nieuwtestamentisch gebruik van 'Gods' dat we in deze artikelen bespreken, aansluit bij dat oudtestamentisch gebruik van deze toevoeging dat we b.v. vinden in Ps. 36 : 7 („bergen Gods") en Jona 3 : 3 („een grote stad Gods"), kan ik niet beoordelen. Naar ik meen te weten, zijn de oudtestamentici niet eenstemmig in hun opvatting van dit 'Gods'. Wel troffen mij in verband met Hebr. 8 : 2 de bewoordingen van Micha 5 : 6 „En het overblijfsel van Jakob zal temidden van vele volkeren zijn als dauw van den HEERE, als regenstromen op het groene kruid, dat niet wacht op den mens, noch mensenkinderen verbeidt".

³⁾ Opbouw, 3de jrg., nrs 35 en 36.

⁴⁾ Zie mijn artikel 'De Zoon des mensen', Opbouw, 7de jrg., nr. 13.

⁵⁾ Vgl. ook 1 Cor. 9 : 21. De samenhang met 'gerechtigheid Gods' blijkt wel heel duidelijk, als we naast Rom. 8 : 7 „want het vlees onderwerpt zich niet aan de wet Gods" leggen 10 : 3 („want onbekend met de gerechtigheid Gods en trachtende hun eigen gerechtigheid te doen gelden, hebben zij zich aan de gerechtigheid Gods niet onderworpen"). Vgl. mijn artikel 'Wandelen naar het vlees', Opbouw, 8ste jrg., nr. 21.

⁶⁾ Zie over de betekenis van deze term mijn artikel 'Geest en vlees' Opbouw, 7de jrg., nr. 15.

⁷⁾ Ik herinner ook aan het praegnante gebruik van het woord 'mensen' in 1 Cor. 3 : 4 „Want wanneer de één zegt: ik ben van Paulus, de ander: ik van Apollos, zijt gij dan geen mensen?". De betekenis van dit 'mensen' wordt dui-

delijk uit het verband: vgl. b.v. vs. 3: „zijt gij dan niet vleeselijk?".

⁸⁾ In een andere zin is dezelfde verbinding op te vatten in Hand. 22 : 3 en Rom. 10 : 2. Daar zijn kennelijk bedoeld mensen die 'zich inspannen voor God', niet 'wier inspanning steunt op kracht door God in Jezus Christus geschonken'. Dat eenzelfde verbinding tweërlei (en soms tegengestelde) betekenis kan hebben, komt vaker voor: men zie wat we zo juist memoreerden inzake de betekenis van de woorden „uit de aarde", en voorts noot 10. Zo verschilt ook het 'Gods' in Jezus' antwoord uit Joh. 6 : 29 (zie boven) van het 'Gods' in de vraag van de schare uit vs. 28.

⁹⁾ Deze lezing, die Origenes en Tertullianus voor ons bewaard hebben, verdient de voorkeur boven die van onze handschriften, zoals ik heb trachten aan te tonen in 'De Reformatie', 28ste jrg., blz. 148.

BOEKBESPREKING

Okke Jager, *Wat wil God eigenlijk?*
Bibl. van boeken bij de Bijbel, Bosch
en Keuning N.V., Baarn.

Lang, té lang al heeft deze pocket op bespreking liggen wachten. Dat ligt voor een groot deel aan mij (allerlei omstandigheden), het ligt voor een deel ook aan het boek. Want het is niet zo gemakkelijk om van dit geschrift een bespreking te geven. Je zou er hele stukken uit moeten overschrijven, maar dat voert te ver. En daaraan zou je bovendien lange „beschouwingen" moeten vastknopen. Wie dit boek, dat een worsteling is om de derde bede: Uw wil geschiede, verstaan, te lijf gaat met z'n traditionele dogmatiek die zal haast op elke bladzijf wel critiek weten te oefenen. En wie zich mee laat nemen — en dat behoeft niet blindelings te zijn, integendeel! — door het levende spreken over de levende verhouding tussen de hemelse Vader en Zijn biddende kinderen zoals dat hier gevonden wordt, die blijft aan het citeren.

Ik voor mij heb dit boek met ware stichting gelezen. Wat wil God eigenlijk? zegt de titel. En de inhoud van die titel heeft tweërlei aspect: Wat wil God van ons? en: Wat wil God met ons? Anders gezegd: Wat vraagt, eist God van ons? en: Wat heeft God met ons voor? Waar gaat Hij met ons op af? In de dogmatiek spreekt men van Gods geopenbaarde en Gods verborgen wil, of van Gods bevelswil en Gods besluitwil. En we hebben de derde bede altijd betrokken op Gods bevelswil, daarmede toch eigenlijk ons twee willen in God denkende.

Maar: in Gods besluitwil, in het doel waarop Hij met ons afgaat, is verwerkt datgene wat Hij ons beveelt en onze reactie daarop. Okke Jager verwerpt genoemde dogmatische onderscheiding hartgrondig. Ik geloof terecht.

Wat wil God? Ja, daar zitten we telkens mee: wat is in mijn concrete situatie Gods eis voor mij? We krijgen geen stem uit de hemel en we belijden de duidelijkheid der Schrift. Maar in de praktijk is die duidelijkheid menigmaal een probleem. Okke Jager schrijft indringend over deze dingen. Daarbij komt heel wat ter sprake: de theologie (hat der liebe Gott auch Theologie studiert?!), het geweten, de zonde, het lijden, verkiezing en verwerping, vergeving en straf (God vergeeft gaarne maar Hij straft niet gaarne), christelijke vrijheid.

Ik kan het in deze bespreking niet verder brengen dan tot deze flitsen. 'k Geloof dat het in de lijn van het boek is.

A.

B. J.

PERSSCHOUW

Angst

Een tijd geleden hebben we in deze rubriek een prachtig artikel overgenomen van ds Verleur over de verschijnselen van radikaliseren en negativering welke in onze samenleving, ook en vooral in de kerkelijke, langzamerhand zijn gaan domineren. In aansluiting daarvan schreef hij later over een ander verschijnsel dat onze tijd kenmerkt. Namelijk dat van de angst. Ook aan dat artikel geven we graag hier een plaats.

De verschijnselen van radikaliseren en negativering, waarover wij in vorige artikelen spraken, schijnbaar zo tegengesteld aan elkaar, maar in werkelijkheid loten van eenzelfde stam, hebben onder meer óók een gemeenschappelijke oorsprong in de angst, die het moderne menselijke leven hoe langer hoe meer vervult. Het linkse radikalisme, dat op politiek terrein zijn slachtoffers maakt, wordt mede geboren uit een duidelijke vrees voor de vernietigingsmogelijkheden, die militaire verwickelingen over de wereld zouden brengen. Het oude pacifisme, dat vóór de oorlog in de aktie van het gebroken geweepte tot uitdrukking kwam en vermoorde in de vloed van pruisisch nationaal-militarisme,

die in 1940 over ons land spoelde, kreeg een nieuwe voedingsbodem, toen Hiroshijima en Nagasaki werden weggeschroeid door de atoomexplosie, die aan de oorlog met Japan wel een einde maakte, maar meteen de moderne bewapeningswedloop inzette, die zelfs de achtergrond vormt van de concurrentie in de ruimtevaart-experimenten.

Het rechts radikalisme, dat politiek in 1966 zulke opzienbare vorderingen maakte, wordt mede geboren uit de angst voor dirigisme en dictatuur, die men allerwege in de staatsbemoeïing ziet dreigen.

De negativering van die groepen, die nu maar heel de bestaande orde willen opruimen en leven in protest tegen en provocering van de huidige samenleving is het reaktieverschijnsel tegen dit alles, waarin de angst evenzeer een grote rol speelt.

Deze angst wordt afgereageerd in de grote monden, die provo's en nozems opzetten, waarvoor ze helaas de gelegenheid krijgen door de ongezonde belangstelling en publiciteit, waarin de moderne communicatiemiddelen van radio, pers en televisie hen plaatsen. Angst als neurotisch verschijnsel is een ernstig ding, waartegen echter niet de „cultivering” van de angst genezend zal werken (deze maakt de angst eerder groter) maar waartegen alleen een gezonde therapie van genezende krachten helpt, die de oorzaken van deze angst wegneemt en de schade, door deze angst veroorzaakt, tracht te helen.

Angst als achtergrond van radikaliserende en negativering speelt m.i. ook een rol in religieuze en kerkelijke verhoudingen, waarbij de bestrijding dáárom zoveel moeilijker is, omdat ieder voor zich een beroep doet op zijn religieuze overtuiging, bij voorkeur gestaafd met teksten uit de Heilige Schrift. De profetenwaan van de oude wederdopers uit de reformatietijd kon dáárom zoveel verwoesting aanrichten onder zijn aanhangers, omdat men de hysterische excessen van deze „profeten”, hun zuiveringszucht en hun radikalisme, aanzag voor geloofsenthousiasme en hun beroep op de Heilige Schrift serieus nam, zodat men de achtergrond van dit verziekte leven niet onderkende.

Nu is dit een voorbeeld uit de historie, waarbij ten slotte dit radikalisme zichzelf gedood heeft in de steriliteit van de Munsterse „samenleving” van de reformatietijd.

Maar het bewijst, hoe sterk het leven gevangen kan worden in de greep van de angst, die leidt tot radikaliserende en negativering. Alleen een gezonde, bijbelse prediking kan hier genezend werken en een diep, levend geloof in de helende werking van de prediking van het levende Woord van God.

Wanneer wij de tegenwoordige verwickelingen in het christelijk leven nader bezien, geloof ik, dat heel wat verschijnselen van ontbinding en uiteenvalling in verband staan met radikale en negatieve factoren, die mede zijn te verklaren uit een diepe, onberedeneerde angst voor elkaar, omdat ieder de ander aanziet voor de oorzaak van deze ontbinding.

Ik wil met nadruk voorop stellen, dat ik dit helemaal niet wil gelijk stellen met het gebeuren in de reformatietijd, onze tijd heeft een eigen historie met eigen motieven en ontwikkelingen.

Maar ik zie wel het verschijnsel van de angst diep invreten in de christelijke samenleving. Angst voor verlies van invloed en politieke macht. Angst voor vernietiging en verdwijning van eigen posities. Kerkelijke onmacht en geestelijke verslapping, die een angstgevoel veroorzaken, dat zich een uitweg baant in radikaliserende en negativering. Een vervloeiing en verwatering van de bijbelse normen aan de éne kant, die het geestelijk leven brengen in de kille, dodende greep van het relativisme, de geestesrichting, die elke norm, elke geestelijke waarde verloochent en niet anders ziet dan praktische levenswaarden, waarvan het nut voor het ogenblik de beslissende faktor is. Het is duidelijk, dat deze levenshouding een onzekerheid en een twijfelzucht oproept, die aan elke vastheid ontzinkt, zodat er niets overblijft dan de angst voor vernietiging en ontbinding, die heel spoedig omslaat in de negatieve houding van „eten en drinken, morgen is immers alles voorbij”.

Tegen dit leven van onzekerheden en ontbindingen protesteert de radikale provo evenzeer als de negatieve nozem. Hij heeft geen geloof, nergens meer in, maar voelt als het ware instinctief, dat hij op een glijbaan is gekomen, waar hij hulpeloos wegzakt en dat maakt hem (haar) zó agressief en vijandig.

Het is de angst voor vernietiging, die hem drijft in de oppositie. En de jongelui uit christelijke gezinnen ontkomen daar niet aan, want óók zij staan op drijfzand, dat geen werkelijk houvast biedt.

Aan de andere kant van dit verschijnsel staat dan een verabsolutering van het christelijk denken, dat in eigen beschouwing over bijbelse openbaringswaarheden het bastion vormt, dat de verwatering en vervloeiing moet tegengaan en de christelijke samenleving moet zuiveren en bewaren tegen verdere ontbinding.

Radikaliserende van eigen denken, die het

geestelijk leven evenzeer brengen in de kille, dodende greep van het intellectualisme, de verstandsoverheersing, die alle waarachtige leven verstikt en doodt in het begripsmatige. Ook hier de diepe achtergrond van de angst. Angst voor verlies van posities, voor vernietiging van de orthodoxie, kerkelijke onmacht en geestelijke krampachtigheid, die (achter het mom van de zaak des Heeren) alleen zichzelf handhaaft en krampachtig verdedigt.

Is hier een oplossing? Is hier een uitweg? Ik dacht, dat één van de eerste, noodzakelijke dingen was, dat wij weer louter en alleen leren geloven in de kracht van het levende en eeuwig blijvende Woord van God.

Ik bemerk in de christelijke samenleving, kerkelijk en organisatorisch, een diep-ingewortelde angst voor elkaar, voor elkaars inzicht en mening, voor elkaars overtuiging en standpunt, die alleen maar tot gevolg heeft een steeds verder-gaande radikaliserende, een tot norm verheffen van het christelijk denken in plaats dat wij dat christelijk denken steeds weer zetten (met elkaar) onder de lamp van Gods Woord.

Ik zie angst voor loslating van normen bij de één, die leidt, althans leiden kan, tot een profetisch radikalisme, dat zuiverend, zelfs politieke en didaktische organen wil inzetten voor een taak, die alleen de kerk is toebe-trouwd. Ik zie angst voor een overheersing van het christelijk denken, bij de ander, die leidt, althans leiden kan, tot een relativistisch nihilisme, dat elk confessioneel belijden en ieder Schriftuurlijk samenleven in verband overboord wil zetten en op deze wijze het kerkverband praktisch in ontbinding doet gaan.

Dié angst...

Ik vraag mij af, wie ons dáárvan verlost. Want achter elke kwestie, achter elke vraagstelling, achter elk persartikel daagt dit angstgevoel op. Ook achter dit artikel zal men zoeken naar motieven, veranderingen, deraillementen, naar een geestelijke omzwaai, zodat het zelfs moeilijk wordt naar elkaar te luisteren.

Toch ligt hier het aanknopingspunt, waarop het mogelijk moet zijn in christelijke harmonie te werken. Als wij tenminste nog geloof hebben in de levendmakende kracht van het Woord des Heeren.

Want als iets ons van die angst, ook voor elkaar, zal moeten verlossen, dan is er niets anders dan dat. Duizend uitspraken, verklaringen, vergaderingen en wat dies meer zij zullen ons niet uit de angstmentaliteit halen, als wij niet eerst en telkens wéér gaan luisteren naar dat Woord.

Wij zijn vaak zo ongeduldig. Wij lopen zo vaak de Heere een eind vooruit. Wij doen zo dikwijls, alsof de Heere het zonder ons toedoen niet klaar kan krijgen en alsof wij de Heere een handje moeten helpen.

Paulus zegt heel eenvoudig in 1 Korinthe 3, dat het fundament er ligt. Jezus Christus. Een ander fundament voor de kerk kan niemand leggen. Het is er eenvoudig niet.

Maar laten wij toezien, hoe wij daarop bouwen. Met waardevol materiaal, ontleend aan fundament, of met waardeloos materiaal, omdat wij ons eigen, christelijk denken aanwenden, of wereldse wijsheid, of formalistisch geredekavel, zonder het levende verband met het éne fundament, Jezus Christus.

En wij zouden ook wel eens heel ernstig met en voor elkaar kunnen gaan bidden:

Heere, verlos ons van de angst voor elkaar!!!

C. V.

Israël en het Sabbatjaar

In een onzer dagbladen vond ik het volgende interessante artikel over het bovengenoemde thema:

In het jaar 5726, het nieuwe joodse jaar, dat 26 september begint, zal het joodse volk worden geconfronteerd met een godsdienstig vraagstuk. Het nieuwe jaar is namelijk een Sabbatjaar. In het bijbelboek Leviticus 25 vers 1-4 staat het gebod, dat hierop betrekking heeft, opgetekend. Het algemene gebod is zeer streng en ook zeer duidelijk, terwijl de details van de wet behalve uitgebreid ook ingewikkeld zijn. Verlangd wordt, dat de bouwgrond een jaar braak blijft liggen.

Het land moet ieder zevende jaar een sabbat hebben, zoals ook voor de joodse individu een rustdag is geboden op iedere zevende dag van de week. Het zevende jaar dient de grond in Israël onbebouwd te blijven, niet alleen om de grond rust te gunnen, maar ook om de eigenaar ervan te doordringen, dat de landerijen, waarvan hij zich de bezitter waant, aan God behoren en de mens in pacht zijn gegeven. Het zevende jaar is voor de landeigenaar-boer een jaar waarin hij zich aan geestelijke zaken kan wijden na zes jaar zich te hebben bekommerd om zijn materieel welzijn.

Reeds onmiddellijk nadat het joodse volk Kanaän binnentrok en het land door Jozua on-

der de twaalf stammen werd verdeeld is de zevenjarige cyclus begonnen. Het Sabbatjaar is een van de geboden, waarvan de bijbel niet alleen de beloning noemt voor degenen, die haar naleven, maar ook de straf voor hem, die het gebod negeert. De Talmoad zegt zelfs: „Gevangenschap komt over de joodse wereld voor vier zaken — afgodendienst, bloedschande, moord en verwaarlozing van het Sabbatjaar. Verwaarlozing van het Sabbatjaar staat op gelijke hoogte als de drie zwaarste verboden voor de joden.

overtreding

Van de jood wordt verlangd, dat hij het martelaarschap door de dood zal verkieszen boven afgodendienst, bloedschande of moord, zo hij daartoe wordt gedwongen. Ieder ander gebod mag worden overtreden indien het leven daarmee is gemoeid. De Talmoad noemt echter het Sabbatjaar met deze drie kardinale geboden in één adem. Verscheidene overtredingen van het joodse volk hebben ertoe geleid, dat de eerste tempel werd verwoest.

Een van die overtredingen was het Sabbatjaar, zoals het tweede boek van Kronieken zegt: „En zij verbrandden het Huis Gods ...en wie overgebleven was van het zwaard voerde hij weg naar Babel... opdat het woord des Heren werd vervuld door de mond van Jeremia, totdat het land aan zijn sabbatten een welgevallen had”.

Sinds de tijd van Ezra en de terugkeer van het joodse volk uit de Babylonische ballingschap, zijn er groepen joden geweest, die het Sabbatjaar hebben nageleefd. Zij deden dit ongeacht de moeilijkheden. Deze moeilijkheden worden door de bijbel ook erkend. Zij geeft zelf antwoord op de door de joden te stellen vraag: Wat moeten wij dan eten in het Sabbatjaar als wij niet mogen verbouwen. Leviticus 25 vers 20 geeft op deze vraag het antwoord: „Zo zal Ik Mijn zegen gebieden over u in het zesde jaar, opdat het de inkomsten voor drie jaren zal voortbrengen.”

ontbering

Al te letterlijk moet dat echter niet worden opgevat. Nimmer was het gemakkelijk de eerbewijzen van het Sabbatjaar te vervullen. Maar immer waren groepen joden bereid de ontbering en armoede te accepteren ten einde de Sabbat van het land te vieren. De enige omstandigheid voor verlichting van de wet stonden de rabbiën toe, indien Palestina was bezet door vreemde heersers, die betaling eisten op straffe van ernstige represailles van belastingen. Deze konden niet worden betaald, indien land braak moest blijven liggen.

Anderzijds verhaalt de overlevering, dat de joden aan Alexander de Grote verzochten tijdens het Sabbatjaar af te zien van het innen van belastingen en dat hij aan dit verzoek voldeed.

Ook tijdens de regering van Julius Caesar waren de joden gedurende het Sabbatjaar vrijgesteld van belastingen.

Nu in het moderne Israël heeft het opperrabbinat echter verklaard, dat de joden, die dat wensen, de geest van de wet mogen omzeilen. Het heeft echter ook te kennen gegeven, dat zij die de wet onvoorwaardelijk nakomen „Helden die Zijn Woord uitvoeren” genoemd kunnen worden. Alleen reeds uit deze erenaam is af te leiden met welke moeilijkheden het Sabbatjaar kan worden nageleefd.

Want het mag voor een enkele individuele landeigenaar-boer wellicht mogelijk zijn het land, dat hij bebouwt een jaar braak te laten liggen, voor het gros van Israëls boeren zou de naleving van de wet een faillissement impliceren. Voor de staat Israël zelf zou het de economische ondergang zijn, indien een jaar lang het landbouwareaal onbenut zou blijven. Terwijl de staat enerzijds geen inkomsten zou ontvangen uit de belastingen van de agrariërs, zou het anderzijds enorme bedragen moeten uitgeven om via import de bevolking te voeden.

Er zijn door het opperrabbinat oplossingen gezocht waardoor enerzijds aan het gebod kan worden voldaan, terwijl anderzijds het land bebouwd blijft. Een van deze mogelijkheden is een schijnverkoop. De eigenaar van het land, die zijn land zes jaar heeft bebouwd, verkoopt de grond voor het zevende jaar. Uiteraard wordt daarbij tevens de terugkoop geregeld. Maar naar de letter is de man in het zevende jaar geen eigenaar, dus kan hij ook niet besluiten het land braak te laten liggen.

Op grote schaal zal daarom in Israël verkoop van landerijen plaatsvinden. Arabieren en christenen zullen grote gebieden van Israël in bezit krijgen, tegen zeer lage prijzen. Maar tegen het gelijke bedrag is de terugkoop geregeld.

Het is een trieste zaak: als men niet verstaat dat God barmhartigheid wil en geen offerand wordt Gods wet een hard juk of men gaat er mee knoeien. Of beter gezegd: dan knoeit men er altijd mee.

C. V.

KERKNIEUWS

Door een fout mijnerzijds is in het vorige nummer van ons blad een stuk geplaatst dat een beslissing zou bevatten van de classis Dordrecht-Gorinchem. Het stuk dat geplaatst is, was een niet in stemming gebracht voorstel.

De tekst van de juiste beslissing volgt hier onder.

We betuigen onze spijt over de gemaakte vergissing.

Amelink.

Classis Gorkum. De classis Gorkum nam inzake het schisma in de kerk van Gorkum het volgende besluit:

De classis enz.

kennis genomen hebbende van de uitspraken van de Particuliere Synode van Zuid-Holland 1965, acta art. 42,

I dat de daad van vrijmaking van de kerkeraad (praeses ds Algra) erkend dient te worden als onontwikkbaar vervolg van de strijd der gehoorzaamheid om het toevertrouwde pand te bewaren en de verstrooiing der gemeente tegen te gaan;

II dat de classis Dordrecht-Gorinchem de afgevaardigden van de kerkeraad (scriba H. Visser) als afgevaardigden van een gereformeerde kerk dient te ontvangen;

III aan het verzoek van de kerkeraad (scriba H. Visser)

„haar afkeuring er over uit te spreken dat de classis, door openlijke aantasting van de H. Schrift, de belijdenis en de K.O. te tolereren, metterdaad de leervrijheid in de classis heeft ingevoerd”

niet te voldoen;

constaterende

1. dat de classis Dordrecht-Gorinchem van 9 december 1965, deze uitspraken op haar agendum vindend in haar vergadering van 4 januari 1966 besloot:

„Uitgaande van het feitelijk bestaan te Gorinchem van twee groepen, die ieder voor zich, zich aandienen als de Gereformeerde Kerk te Gorinchem; besluit de afgevaardigden van de kerkeraad te Gorinchem (scriba H. Visser) tot deze classis-vergadering toe te laten om een confrontatie mogelijk te maken met de afgevaardigden van de kerkeraad te Gorinchem (scriba J. Wondergem) i.v.m. eventuele ratificatie van de besluiten van de P.S. Zuid-Holland 1965 (acta art. 42) inzake Gorinchem.

2. dat m.b.t. dit besluit van de zijde van de brs. Van Mill en Vink bezwaren naar voren werden gebracht, welke de classis niet tot terugname van dit besluit konden bewegen, maar wel op de zitting van 20 januari leidden tot de volgende uitspraak:

„De classis spreekt evenwel uit, gehoord de brs. Van Mill en Vink, dat de woorden „in verband met” in haar besluit van 4 januari bedoeld zijn als stond er „om te komen tot de al of niet ratificatie van de P.S. besluiten 1965 betreffende de kerk te Gorinchem, rekening houdende met de mogelijkheid, dat tussentijds de zaak Gorinchem ter vergadering wordt neergelegd.”

3. dat daarna ook de classis van februari en mei 1966 zich met de uitspraken van de P.S. 1965 hebben beziggehouden;

4. dat tijdens de besprekingen vooral deze vragen naar voren kwamen:

a. hoe staan de kerk van Gorinchem (scriba H. Visser) en de kerk van Gorinchem (scriba J. Wondergem) op dit moment tegenover elkaar?

b. hoe staan de kerk van Gorinchem (scriba H. Visser) en de kerk van Gorinchem (scriba J. Wondergem) ten opzichte van het verleden m.n. t.a.v. het gebeurde rondom de afscheiding van de brs. Van Mill c.s. Daarbij verklaarden de brs. Van Mill en Vink, dat de bezwaren tegen de kerkeraad (scriba J. Wondergem) gaan over de leer o.a. over de tucht en het ambt van dienaar des Woords (notulen 24/2-'66 art. 7, gewijzigd notulen 14/3-'66 art. 4);

5. dat de classis op 14 maart 1966 besloot aan beide kerkeraden te Gorinchem te vragen aan welke voorwaarden vandaag in concreto de andere kerk moet voldoen om geaccepteerd te worden als kerk van Jezus Christus (notulen art. 5);

6. dat de kerkeraad (scriba J. Wondergem) op 31 maart antwoordde, dat de acte van afscheiding zonder voorbehoud diende te worden herroepen; en de kerkeraad (scriba H. Visser) meende, aan het verzoek van de classis niet te kunnen voldoen, daar naar zijn mening de classis geen andere taak had dan de uitspraken van de P.S. 1965 al of niet voor vast en bondig te houden (notulen 31 maart 1966 art. 5);

7. dat tijdens de besprekingen Ds. Koers verklaarde, dat ook de kerkeraad (scriba J. Wondergem) instemt met de uitspraken van de P.S. Zuid-Holland 1962 en tevens verklaarde,

dat ook hij de wijze waarop de brief der bezwaarden van 15 november 1962 eerst op 17 januari 1963 is beantwoord, afkeurt;

8. dat de kerkeraad (scriba J. Wondergem) in zijn schrijven aan de afgescheiden brs. en zrs. van 3 juni 1965 met leedwezen zijn gebreken en tekortkomingen beleed, in overeenstemming met de uitspraken van de P.S. 1962;

9. dat de kerkeraad (scriba J. Wondergem) zich bereid verklaarde om, na herroeping van de acte van afscheiding, hen, die onder de afgescheidenen gelden als ambtsdragers, als zodanig in de kerkeraad op te nemen;

overwegende

1. dat blijkens het sub constaterende 1 t/m 5 aangevoerde, het streven der classis-vergaderingen erop gericht is geweest, de breuk te Gorinchem te herstellen, hoewel ook onder de afgevaardigden geen eenstemmigheid heerste over de oorzaken van de breuk;

2. dat terzake van de voor en tijdens de afscheiding te Gorinchem in geding zijnde punten (beoordeeld door de P.S. 1962) door de verklaring van Ds. Algra op de gemeentevergadering te Gorinchem d.d. 27 februari 1963 en de brief van de kerkeraad (scriba J. Wondergem) d.d. 3 juni 1965, de bezwaren van de brs. Van Mill c.s. geacht kunnen worden te zijn weg genomen;

3. dat daarom de brs. Van Mill c.s. geroepen zijn hun belofte van terugkeer gedaan in de acte van afscheiding d.d. 1 februari 1963, waar te maken, de schuldbelijdenis van de kerkeraad d.d. 3 juni 1965 ernstig nemend;

4. dat het voor het herstel van de eenheid van Christus' kerk te Gorinchem niet noodzakelijk is, op alle punten die voor en tijdens de afscheiding een rol hebben gespeeld, tot overeenstemming te geraken;

5. dat, waar de kerkeraad (scriba J. Wondergem), zich niet ontveinzend dat bij hereniging nog vele moeilijkheden zouden zijn te overwinnen, zich tot de oplossing daarvan bereid verklaarde (verklaring ter classis 31 maart 1966), ook de kerkeraad (scriba H. Visser) daartoe bereid behoort te zijn;

6. dat, waar zo de weg tot hereniging begaan kan worden, deze weg moet worden gezien als een uitnemender weg dan al-of niet ratificatie van de besluiten van de P.S. 1965;

7. dat bovendien ratificatie van deze P.S. besluiten onmogelijk is vanwege hun tegenstrijdigheid met de uitspraken van de P.S. Zuid-Holland 1962 en 1963, welke voor vast en bondig zijn gehouden en als uitgangspunt hebben gediend voor meerdere handelingen van de classis-vergaderingen en waarin aan geen enkel verzoek van de bezwaarde broeders werd voldaan;

spreekt uit

dat de brs. en zrs., die zich hebben afgescheiden, hebben te handelen overeenkomstig het onder sub 2 t/m 5 gestelde, waarna de kerkeraad (scriba J. Wondergem) hen als broeders en zusters in de Here Christus heeft te ontvangen;

en besluit

van deze uitspraak met bijbehorende constateringen en overwegingen kennis te geven aan

- de raad van de Gereformeerde Kerk te Gorinchem p.a. J. Wondergem en
- de raad van de Gereformeerde Kerk te Gorinchem p.a. H. Visser.

PERSBERICHT

Het Christelijk Cultureel Studiecentrum start zijn programma 1966/67 op 14/15 oktober a.s. met „Mensen van de 21ste eeuw”

Op dit weekend zal dr. C. Rijnsdorp met de deelnemers een verkenningstocht maken door de moderne literatuur: wat vangen we op bij hedendaagse auteurs, welk beeld schetsen zij, hoe wordt de mens van de 21e eeuw ook in de literatuur zichtbaar?

Het weekend duurt van vrijdag 17.00 uur tot zaterdag 17.00 uur en wordt gehouden in „de witte hei” te Huis ter Heide (U).

Adres voor nadere inlichtingen: sekretariaat C. C. S., Voorschoten, Prins Bernhardlaan 62. Tel. 01717-3585.

THEOLOGISCHE HOGESCHOOLDAG

Op maandag 12 september werden voor het eerst ingeschreven zes nieuwe studenten met gymnasium-diploma. Bovendien legden in de afgelopen tijd twee al eerder met ander diploma ingeschreven studenten met goed gevolg het Staats-examen of pro-tentamen in Latijn en Grieks af. De jaarcursus van de propaedeuse zal dus weldra met tenminste acht nieuwe studenten kunnen aanvangen.

Bovendien werden acht nieuwe studenten ingeschreven met h.b.s.-diploma's; deze bereiden zich eerst thuis voor het pro-tentamen voor, teneinde in een volgende cursus de propaedeutische colleges te gaan volgen.

Over enkele andere meldingen voor inschrijving, resp. pro-tentamen wordt nog nader contact geoeft.

THEOLOGISCHE HOGESCHOOLDAG

Vlak voor de 'schooldag' op a.s. woensdag 28 september nog enkele mededelingen resp. herinneringen. Kort nu, en puntsgewijs.

- Aanvang van de samenkomsten: 10 uur en 14 uur.
- Alle chauffeurs van bussen en auto's worden dringend verzocht de aanwijzingen van de politie te volgen. Met deze ene instructie menen we te kunnen volstaan, doch zij geschiedt dan ook met de meeste nadruk.
- S.v.p. géén 'acties' en 'handeltjes' in of buiten de gebouwen; m.n. ook geen uitreiking van allerhande papieren (die dan na afloop allerwege op Kampens straten zijn aan te treffen).
- Werkt állen mee aan een ordelijk verloop van de dag; dit kan allereerst geschieden door U tijdig naar de gebouwen te begeven en daarbij de aanwijzing van verzonden kaarten te volgen.
- Wanneer U na afloop der samenkomsten Uw eetadressen zoekt of vele bekenden op straat begroet, en U hoort intussen het sprankelende carillon van de Stadstoren — weet dan dat het speciaal ten Uwen grieve wordt gespeeld door de Stadsbeiaardier Leon van de Eyck (12-13, 16-17 uur).
- Voor nog meer klankenweelde zorgt de organist Klaas J. Mulder door zijn bespeling van het orgel in de Nieuwe Kerk van 16.45-17.30 uur, een bij velen, oud en vooral ook jong, sinds jaren geliefd 'pluspunt' van de dag; de samenzang zal daarbij dit jaar een extra grote plaats innemen en... wellicht voor de toekomst worden vastgelegd....!
- Het gebouw der Hogeschool Broederweg 15 staat voor bezoekers open; ofschoon spontaneïteit niet is aan te kondigen, mag wel worden gezegd dat de fam. Chr. Lindeboom uit Zwolle na afloop van de middagsamenkomsten in de aula zal musiceren ter begeleiding van wie nog meer willen zingen dan in de vergaderingen reeds gezongen is.
- Vergaderplaatsen: Nieuwe Kerk (Broederweg), Kerkgebouw Gereformeerde Gemeente (2e Ebbingestraat 3), Bovenkerk (Muntplein), Lemkerzaal (Broederstraat, zelfde ingang als Broederkerk die wegens restauratie niet gebruikt wordt), Stadsgehoorzaal (Burgwal), Lutherse Kerk (Burgwal), Doopsgezinde Kerk (Broederweg t.o. Hogeschool).
- Spreekers: de predikanten en hoogleraren (alfab.): D. Deddens, L. Doekes, F. van Deursen, J. Faber, A. N. Hendriks, J. D. Janse, H. J. Schilder. De leiding geschiedt door zeven predikanten/primi-curatoren der Hogeschool. Aan de gebouwen wordt een agendum uitgereikt waarop leiders, sprekers, onderwerpen en — collecten! — nader vermeld staan; daarheen zij dus thans verwezen.

De 'bidstond' voor de Hogeschool op dinsdagavond vóórafgaand aan de Hogeschooldag wordt geleid door ds. J. M. Kroes van Dalfsen; de daartoe door de Geref. Kerk van Kampen belegde dienst des Woords vangt aan om 20.00 uur in de Nieuwe Kerk, Broederweg.

Goede reis, en tot ziens,
de Commissie.

V.G.S. - WAGENINGEN

Het Bestuur van de Vereniging van Gereformeerde Studenten te Wageningen deelt mee, dat tijdens de algemene ledenvergadering van 19 september 1966 als abactis der Vereniging is geïnstalleerd am. A. Ph. de Vries, Nassauweg 3, Wageningen; vakantie-adres: Raadhuisstr. 22, Nijkerk.

De Heere geeft ons vreugde. Hij schonk ons een dochter.

MIRJAM MARTHA

J. PRONK
A. PRONK-EPEMA
zusje van
Hieke Berthe en Margriet

Heerenveen, 14 september 1966

Van Goghlaan 31.

BETALING ABONNEMENTSGELDEN
"OPBOUW"

Met 1 oktober begint het 2e half jaar van "Opbouw".

Mogen we de lezers die per halfjaar betalen verzoeken hun abonnementsgelden te gireren op postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist, met vermelding voor "Opbouw".

Ten overvloede vermelden we nog even de prijs.

Voor een geheel jaar f 12,—
Voor een half jaar f 6,—
Studenten betalen f 8,—
voor een geheel jaar

Buitenland f 15,—
Australië per luchtpost f 40,—
Andere landen per luchtpost f 25,—

Mogen we op uw medewerking rekenen?
Hartelijk dank! De administratie